

УДК 342.922:347.918

АРБИТРАЖНИЙ КЕРУЮЧИЙ ЯК СУБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Яринко Б.В.,
аспірант юридичного факультету
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Стаття присвячена нормативному аналізу адміністративних правовідносин, участь у реалізації яких зумовлює наявність адміністративно-правового статусу в арбітражного керуючого.

Ключові слова: *арбітражний керуючий, адміністративні правовідносини, адміністративно-правовий статус.*

Статья посвящена нормативному анализу административных правоотношений, участие в реализации которых обуславливает наличие административно-правового статуса у арбитражного управляющего.

Ключевые слова: *арбитражный управляющий, административные правоотношения, административно-правовой статус.*

Yarinko B.V. THE ARBITRATION MANAGER AS A SUBJECT OF ADMINISTRATIVE LEGAL RELATIONS

The article is devoted to the normative analysis of administrative legal relations, participation in the implementation of which stipulates the existence of an administrative legal status of the arbitration manager.

Key words: *arbitration manager, administrative legal relations, administrative-legal status.*

Постановка проблеми. Особливої важливості правовий інститут державного контролю за діяльністю арбітражного керуючого, а відповідно, і дослідження всього комплексу адміністративних правовідносин в діяльності арбітражного керуючого набуває в умовах довготривалої економічної кризи, коли загострюється суспільна потреба в «перезавантаженні» економічної системи – ефективному очищенні економічних відносин від тягаря безнадійних майнових зобов'язань.

Вивчення, систематизація і розроблення детальних процедур державного контролю у сфері діяльності арбітражних керуючих, а також ефективне врегулювання засобів юридичного впливу на цю діяльність є важливим завданням, що вимагає всебічного наукового дослідження та вирішення.

Ступінь розробленості проблеми. Різні аспекти діяльності арбітражних керуючих та процедур неплатоспроможності загалом розглядались такими вченими, як К. Бабенок, Г. Фурик, Л. Талан, А. Пригуза, П. Пригуза, В. Юрченко, С. Чуча, В. Ткачов тощо.

Окреме дослідження правового статусу арбітражного керуючого було здійснене в дисертації Я.Г. Рябцевої в межах господарського права та процесу, після чого це питання не розглядалось детально в господарсько-правовій науці, а адміністративно-правові аспекти діяльності арбітражного керуючого не були предметом окремого дослідження взагалі.

Мета статті – сформулювати цілісне наукове уявлення про адміністративні правовідносини, суб'єктом яких є арбітражний керуючий і якими визначається його правовий статус як суб'єкта адміністративного права.

Виклад основного матеріалу. Правовий статус арбітражного керуючого передбачає наявність прав, обов'язків та гарантій їх реалізації, в тому числі гарантій реалізації обов'язків у вигляді юридичної відповідальності самого арбітражного керуючого за їх нена-

лежну реалізацію, а також повноважень арбітражного керуючого ініціювати притягнення до відповідальності осіб, що перешкоджають йому виконувати свої обов'язки та реалізовувати права. Очевидно, що така конструкція, як правовий статус, є неоднорідною і динамічною, реалізація якої має стільки особливостей, скільки є можливих окремих ситуацій і обставин, в яких арбітражний керуючий діє, використовуючи як чітко передбачені законом повноваження, так і міру та ступінь можливої дискреції, а також спонукаючи чи заохочуючи інших суб'єктів процедури використовувати надані їм законом повноваження.

Аналізуючи правовий статус арбітражного керуючого, відштовхуючись від думки О.Ю. Піддубного про приналежність поняття «правове становище» до органів і юридичних осіб і «правовий статус», насамперед, до фізичних осіб [1, с. 6], обґрунтованим було б вести мову саме про правовий статус арбітражного керуючого, а в межах цього дослідження – про адміністративно-правовий статус згаданого суб'єкта, оскільки участь арбітражного керуючого в господарському процесі має окрему господарсько-правову і господарсько-процесуальну природу і наслідки, що є предметом вивчення інших галузей правової науки. Дотримуючись взятої на озброєння гіпотези, варто обґрунтувати відмінність цілого комплексу правовідносин, які реалізуються за участю арбітражного керуючого, від безпосередньо господарсько-правових або господарсько-процесуальних.

Відмежування галузевої приналежності окремих правовідносин, що реалізуються в межах комплексу різногалузевих правовідносин, завжди є непростим завданням, оскільки всі правовідносини спрямовані на оптимальний ступінь впорядкованості і відповідності тим суспільним завданням, які вирішують відповідні суспільні відносини. Водночас такі завдання мають споріднений

і схожий характер, проте реалізуються за властивими тільки їм механізмами. Так, у нашій ситуації найбільш абстрактним завданням арбітражного керуючого є те саме, що і загалом завдання інституту правового регулювання неплатоспроможності, – адекватне управління майновими економічними відносинами, стимулювання і розвиток підприємницької ініціативи, недопущення тривалої стагнації, або сповільнення економічних відносин через накопичення безнадійної заборгованості, знаходження оптимального балансу між інтересами економічних суб'єктів та використання всіх можливостей для відновлення платоспроможності і діяльності економічних суб'єктів. Звичайно, ці завдання реалізуються як шляхом диспозитивного, так і шляхом імперативного правового регулювання, частина повноважень і завдань арбітражного керуючого пов'язана з пошуком економічного і юридичного консенсусу, а частина – з безпосередньо контрольними примусовими і сервісними повноваженнями, що здійснюються від імені держави.

Розмежовуючи цей комплекс повноважень, варто зазначити, що сучасне розуміння адміністративних правовідносин як публічно-сервісної діяльності значно розширює сформовані протягом минулих десятиліть, включаючи період незалежності України, підходи до адміністративного права як до суми санкцій статей Кодексу України про адміністративні правопорушення та норм, що регулюють діяльність правоохоронних органів і управлінську діяльність органів виконавчої влади. Таке традиційне розуміння є застарілим і не враховує всієї багатоманітності сучасних суспільних відносин і ролі та місця в них адміністративних правовідносин.

Із нашої точки зору, будь-яка суспільна інституція, покликана вирішувати і усувати протиріччя і конфлікти в суспільстві, підвищувати ступінь упорядкованості суспільних відносин, які постійно ускладнюються й удосконалюються, утворює своєю діяльністю, врегульованою нормами права, певний адміністративно правовий інститут. Це стосується різних державних органів, органів виконавчої влади, спеціалізованих органів з особливим статусом, усього, що можна об'єднати під терміном «публічна адміністрація», і не меншою мірою також недержавних суб'єктів, як-от різні саморегульовані громадські організації, органи суддівського самоврядування, організації адвокатів, нотаріусів, експертів та їх професійні спільноти, природоохоронні, антикорупційні громадські організації, організації у сфері захисту прав споживачів, органи медіації і посередництва у вирішенні трудових і господарських спорів тощо.

З огляду на зазначене, а також на те, що правовий статус арбітражного керуючого є багаторівневою і комплексною конструкцією, варто виділити ті його елементи, що формують адміністративно-правовий статус на основі адміністративно-правового регулювання та втілюють певну частину предмета і методу адміністративного права, який, як відомо, в сучасній літературі розуміється як

адміністративна діяльність суб'єктів публічної адміністрації щодо надання адміністративних послуг та адміністративна діяльність суб'єктів публічної адміністрації щодо здійснення управлінської (виконавчо-розпорядчої) діяльності [2, с. 9]. Немає жодних сумнівів, що діяльність арбітражних керуючих часто поширюється далеко за межі, окреслені індивідуальною господарською справою, оскільки банкрутство, або в широкому розумінні неплатоспроможність, – це завжди відображення цілого комплексу проблем (економічних, правових, політичних, соціально-демографічних, що впливають на рівень соціально-економічного розвитку і рівень життя в країні). Вирішення цих проблем можливе тільки одночасно на локальному і макрорівні як через процедуру відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом, так і через формування оптимальних суспільних інституцій, однією з яких є, безперечно, інститут діяльності арбітражного керуючого.

Не секрет, що ті глобальні проблеми окремих регіонів нашої країни, які нині розгортаються за трагічним сценарієм, викликані не в останню чергу багаторічним ігноруванням соціально-економічних проблем і багаторічною експлуатацією завідомо збиткових підприємств, інфраструктурних секторів і цілих галузей економіки, пропущених можливостей непопулярних, але радикальних змін у структурі господарювання, через відповідні юридичні процедури, в тому числі в межах законодавства про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом, які, будучи застосованими масштабно і своєчасно, могли б розвернути економіку цих регіонів із хибного шляху дотацій і заганяння проблем у глухий кут.

Таким чином, для з'ясування структури адміністративно-правового інституту правового статусу арбітражного керуючого в межах цього дослідження необхідно серед прав, обов'язків і відповідальності арбітражного керуючого виділити і дослідити ті права і обов'язки, реалізація і виконання яких регламентуються нормами адміністративного права, а також адміністративну відповідальність у вигляді адміністративного стягнення як особливого виду адміністративного примусу [2, с. 161], що застосовується за корупційні правопорушення, порушення трудового, природоохоронного та іншого законодавства та прямо передбачено диспозиціями статей КУпАП, та адміністративну відповідальність арбітражного керуючого в широкому розумінні як відповідальність за свої рішення, дії чи бездіяльність, що може наступати у вигляді специфічних організаційно правових наслідків, тобто інших видів адміністративного примусу, аніж санкції особливої частини КУпАП. Саме в такому вигляді – специфічні права і обов'язки в межах адміністративного права і специфіка адміністративної відповідальності, включаючи всі її аспекти, – можна буде вести мову про самостійний правовий інститут адміністративно-правового статусу арбітражного керуючого.

З нашої точки зору елементами такого правового інституту, що породжують особли-

ві права й обов'язки арбітражного керуючого, є наявність характерних для предмета адміністративного права владних відносин у сфері публічного управління, а саме тих, де арбітражний керуючий діє не як посадова особа, що реалізує господарські повноваження від імені суб'єкта, що перебуває у стані процедури відновлення платоспроможності, і не як суб'єкт господарського процесу під час розгляду господарським судом справи про відновлення платоспроможності, і навіть не під час здійснення процедури відбору того чи іншого арбітражного керуючого, якому доручається ведення цих процедур, хоча вже навіть ці згадані правовідносини мають відчутний державно-владний елемент, прописаний імперативний механізм у межах господарського чи господарсько-процесуального права, на який не впливає ані процесуальний розсуд суду, ані господарські диспозитивні інтереси учасників справи.

Досліджені, натомість, мають бути такі відносини, в яких відбувається набуття особою правового статусу арбітражного керуючого, взаємовідносини з уповноваженими державними органами із загальних питань здійснення своєї діяльності, подання і розгляд скарг на дії і рішення арбітражного керуючого, процедури підготовки і подання звітності, проходження планових і позапланових перевірок, правові засади періодичного підвищення кваліфікації арбітражними керуючими з метою підтвердження права на подальше зайняття діяльністю, особливості функціонування саморегулювальної професійної організації арбітражних керуючих, наслідком реалізації яких є забезпечення належного функціонування суспільно-правового інституту діяльності арбітражних керуючих.

Спеціальним законом є Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [3]. Згідно з визначенням, яке містить абз. 1 ч. 1 ст. 1 цього Закону, арбітражний керуючий – фізична особа, призначена господарським судом у встановленому порядку у справі про банкрутство як розпорядник майна, керуючий санацією або ліквідатор із числа осіб, які отримали відповідне свідоцтво і внесені до Єдиного реєстру арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів) України. Закон трактує арбітражного керуючого виключно як особу, що бере участь у конкретній господарській справі, призначену з числа осіб, що мають відповідне свідоцтво та внесені до відповідного реєстру.

Очевидно, що перша частина цього визначення відображає розуміння господарсько-правового статусу арбітражного керуючого як учасника безпосередньо господарського процесу та господарських процедур, що виникають у зв'язку з особливим статусом боржника. Підтвердженням такої думки є абз. 16 ч. 1 тієї ж статті, в якій арбітражний керуючий (розпорядник майна, керуючий санацією, ліквідатор) перераховується серед учасників у справі про банкрутство. Крім того, якщо трактувати ці норми буквально, то якщо така особа не призначена господарським

судом у жодній справі про банкрутство, то вона і не є арбітражним керуючим на цей конкретний момент часу, а просто належить до осіб, які мають відповідне посвідчення та внесені до відповідного реєстру, чи, іншими словами, особа, яка наділена правоздатністю арбітражного керуючого, проте дієздатність якої як арбітражного керуючого пов'язується з певним юридичним фактом.

Проте є й правовідносини з підготовки і подання звітності, підвищення кваліфікації, контрольні провадження, прямо не пов'язані з поточною господарською справою, в яких арбітражний керуючий є стороною, має права і обов'язки, і це навіть не враховуючи численних «побічних» правовідносин адміністративно-правового характеру, що виникають в арбітражного керуючого через його участь у конкретній господарській справі.

Таким чином, підтверджується гіпотеза про те, що правовий статус арбітражного керуючого – це завжди атрибут динаміки реалізації різногалузевих правовідносин і тільки тією мірою, якою суб'єкт бере участь у правовідносинах, у нашій ситуації – в адміністративних правовідносинах, ми можемо досліджувати його правовий (адміністративно-правовий) статус.

Поза межами господарського процесу існує значний масив правовідносин, які опосередковують діяльність арбітражного керуючого і не мають відношення ані до майнових інтересів учасників справ про банкрутство, ані до господарсько-процесуальних повноважень сторони у такій справі. А це вже інший масив правовідносин, який так само, як і господарські правовідносини, спрямований на реалізацію суспільного призначення арбітражного керуючого, проте прямо не пов'язаний із жодною господарською справою.

Ці правовідносини за своїм змістом вкладаються в предмет адміністративного права в частині здійснення управлінської і організаційної діяльності в суспільстві, створення і забезпечення належної роботи важливих соціальних інститутів і являють собою інститут адміністративно-правового статусу арбітражного керуючого. І, звичайно, немає нічого дивного в тому, що ці адміністративно-правові аспекти правового статусу арбітражного керуючого залишились поза законодавчим визначенням галузевого господарсько-правового законодавчого акта, адже він має своє вузькогалузеве призначення, а для формування цілісного уявлення про адміністративно-правове регулювання діяльності арбітражних керуючих необхідно досліджувати, зокрема, і галузеве адміністративне законодавство.

Так, К. Бабенко виділяє кілька функцій арбітражного керуючого, в тому числі соціальну і контролюючу, а також якоюсь мірою належить до них функція управління державним сектором економіки, що означає дещо специфічні завдання, оскільки, приміром, функцію управління приватним сектором економіки автор виділяти не схильний [4, с. 79–80].

Прикладом може бути діяльність арбітражного керуючого щодо передачі органам місцевого самоврядування об'єктів комунальної

інфраструктури, які забезпечують функціонування територіальної громади, задоволення культурних і побутових інтересів громадян. Виникає питання: як агент чий інтересів діє в такому разі арбітражний керуючий? І відповіддю на нього буде реалізація суспільного, публічно-правового інтересу у сфері державного управління, що, своєю чергою, також дає змогу визначити ці правовідносини як адміністративно-правові.

Проте навіть стосовно тих правовідносин, що однозначно кваліфікуються як господарсько-правові та господарсько-процесуальні, необхідний постійний державний контроль за неухильним слідуванням арбітражного керуючого приписам законодавства.

Тобто держава не забезпечує і не гарантує стовідсоткове задоволення претензій кредиторів (за винятком окремих випадків, спеціально передбачених законом), а натомість має забезпечити умови, за яких проблема неплатоспроможності вирішується оптимальним чином між кредиторами і боржником, і в той же час на користь суспільним інтересам виведення з ринку неефективних суб'єктів і припинення безнадійних зобов'язань.

На публічному характері діяльності і, відповідно, особливому правовому становищі арбітражного керуючого наголошують Л. Талан [5] та Г. Фурик, розглядаючи, зокрема, питання «прирівняння» арбітражного керуючого до службової особи боржника, яке, втім, так і не вирішене остаточно [6, с. 46–47].

За своїм характером нагляд та контроль розпорядника майна є публічним та імперативним, не залежить від волевиявлення боржника та його органів, має публічний характер, має на меті забезпечення прав та інтересів як боржника, так і його кредиторів [7, с. 34].

У спеціалізованій літературі зазначається, що, згідно з чинним законодавством, суб'єктами відповідальності за корупційні правопорушення також є особи, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але надають публічні послуги (аудитори, нотаріуси, оцінювачі, а також експерти, арбітражні керуючі, незалежні посередники, члени трудового арбітражу, третейські судді під час виконання ними цих функцій, інші особи в установлених законом випадках). Разом із тим зазначено, що недостатня законодавча урегульованість діяльності арбітражних керуючих та відсутність системного аналізу стану справ у цій сфері створюють умови для порушення законодавства та зловживань під час проведення процедур банкрутства, упередженості дій арбітражних керуючих на користь окремих кредиторів [8].

Окремі трудові аспекти правовідносин у ситуаціях, коли арбітражним судом може бути накладено заборону на вчинення угод без погодження з арбітражним керуючим, або, наприклад, у разі відсторонення керівника від посади і передачі повноважень щодо оперативного управління підприємством арбітражному керуючому, позначені в діяльності арбітражного керуючого [9, с. 21], проте, що є слушним, стосуються лише окремих аспектів

взаємовідносин на підприємстві, які не впливають на загальну мету і результат діяльності арбітражного керуючого і не є визначальними для такої діяльності.

Водночас особливий адміністративно-правовий статус арбітражного керуючого проявляється в реалізації правовідносин його з господарським судом, що, сам не будучи органом державного управління, контролює чи нагляду, через свою взаємодію з арбітражним керуючим опосередковано ці функції приймає тільки у справах про банкрутство.

Ще одним особливим компонентом адміністративно-правового статусу арбітражного керуючого є його інституціональна взаємодія з органами державного управління і контролю у сфері банкрутства, тобто перебування під організуючим впливом і контролем з боку державних органів.

Є також підходи, за якими вважається, що арбітражний керуючий надає послуги боржнику, або має подвійне правове становище: з одного боку, виконує функції керівника боржника, з іншого боку – спеціального суб'єкта інституту неспроможності [10, с. 101]. Хоча, на нашу думку, тією ж мірою ця посадова особа надає послуги і кредиторам, і певною мірою державі, оскільки трактовка надання послуг боржнику є дещо звуженою. Припустимо, коли такі послуги поетапно ведуть до ліквідації боржника, важко розцінювати такі дії як послугу самому боржникові, в найкращому разі – його засновникам, які таким чином позбавляються проблемного активу.

Висновки. Отже, арбітражний керуючий наділений комплексним правовим статусом, що реалізується у різногалузевих правовідносинах, значна частина яких є адміністративно-правовими, тому є підстави для виділення і дослідження інституту адміністративно-правового статусу арбітражного керуючого.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Піддубний О.Ю. Правове становище сільськогосподарських інспекцій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Ірпінь: Національний університет державної податкової служби України, 2007. 21 с.
2. Адміністративне право України. Т.І. Загальне адміністративне право: навчальний посібник / В.В. Галуцько, В.І. Курило, С.О. Короєд та ін.; за ред. проф. В.В. Галуцька. Херсон: Грінв Д.С., 2015. 272 с.
3. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992 р. № 2343-12. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1992. № 31. Ст. 440.
4. Бабенко К. Діяльність арбітражних керуючих як об'єкт державного регулювання. Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. 2012. № 2. С. 76–84.
5. Талан Л.Г. Арбітражний керуючий, його статус і повноваження у різних процедурах справи про банкрутство відповідно до Закону України «цвлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» в редакції від 22.12.2011 р. URL: http://aam.net.ua/view_post.php?article=ak-status-povnovazhennya-u-spravi-pro-bankrutstvo.
6. Фурик Г.Ю. Правове становище арбітражного керуючого. Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету: Матеріали щорічної звітної конференції студентів, магістрантів та аспірантів Міжнародного гуманітарного університету 16 травня 2014 року. 2014. Вип. 22. Ч. II. С. 46–49.

7. Пригуза П.Д., Пригуза А.П. Науково-практичний коментар Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» Херсон: Видавництво «ТДС». 2013. 304 с.

8. Юрченко В.Я. Відповідальність арбітражного керуючого. Інновації та традиції в науковій думці: Матеріали наук. конф. Київ. Випуск 16. 18.08.16. URL://<http://int-konf.org/pravo>.

9. Чуча С.Ю. Арбитражный управляющий и руководитель должника как субъекты трудовых отношений. Рос. юстиция. 2000. № 12. С. 20–23.

10. Ткачев В.Н. Несостоятельность (банкротство) особах категорій суб'єктів конкурсного права: теоретические и практические проблемы правового регулирования. М. ВолтерсКлувер, 2007. 368 с.